

ROMII/ȚIGANII DIN REPUBLICA MOLDOVA: O COMUNITATE ETNO- CULTURALĂ INEDITĂ ÎN SPAȚIUL TRADIȚIONAL ISTORIC CARPATO- DANUBIANO-PONTIC

Dr. Ion DUMINICA

Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Summary. This article is reproduced historical evolution of Roma / Gypsies in Moldova from the first mention of this ethnic communities in Moldova (1414) till to the publishing of the first ethnographical census conducted in the Bessarabian villages from the early twentieth century (1916). The author examines the historical and political incongruity of the ethnonym expressions „Gypsy” and endonim „Roma”, origin of legal and social status of Gypsy slaves in Moldavia and their classification on the basis of belonging to owner, way of life and traditional occupations. Unlike their brethren in Bessarabia, Gypsies in the Romanian principalities were released from captivity early and was treated in specific progressive humanistic principles of modern society. Finally, the author presents the mapping and toponymy of the compact rural settlements of the Roma from Bessarabia at the beginning of the twentieth century.

Keywords: Roma / Gypsy, Gypsy slaves, emancipation of the Gypsies, toponymy of the Roma compact settlements.

Rezumat. În acest articol este prezentată evoluția istorică a romilor/țiganilor din Republica Moldova, începând de la prima atestare documentară a acestei comunități etnice în Țara Moldovei (1414) până la publicarea datelor primului recensământ etnografic efectuat în localitățile rurale ale Basarabiei la începutul secolului XX (1916). Autorul analizează incongruența istorico-politică a expresiilor etnonimice „țigan” și endonimice „rom”, originea statutului social-juridic și clasificarea robilor țigani din Țara Moldovei după apartenența la stăpân, mod de trai și ocupații tradiționale. La mijlocul sec. al XIX-lea, în termeni contradictorii au primit actul emancipării țiganii basarabeni și cei din Principatele Române, ultimii fiind eliberați din robie mai devreme și ulterior tratați în baza principiilor umanistice progresiste specifice unei societăți moderne. În final, autorul prezintă cartografierea și toponimia localităților rurale compact locuite de romii din Basarabia la începutul secolului al XX-lea.

Cuvinte-cheie: Romi/țigani, robi țigani, emanciparea țiganilor, toponimia localităților compact locuite de romi.

Mai bine de jumătate de mileniu, romii/țiganii sunt stabiliți pe teritoriul Republicii Moldova. Ei sunt așezați cu traiul aproape în fiecare localitate. Majoritatea populației posedă anumite cunoștințe despre această minoritate, în raport cu alte grupuri etnice conlocuitoare: credincioși ruși de rit vechi (lipoveni), ucraineni, belaruși, găgăuzi, bulgari, evrei, polonezi etc. Totuși, în pofida faptului că romii/țiganii din Republica Moldova constituie o comunitate etnică destul de cunoscută, investigațiile romologice în acest spațiu au fost instituționalizate abia în anul 2004.

Din păcate, la nivel de percepție, informațiile despre romi de care dispune fiecare reprezentant al populației majoritare deseori sunt sau inexacte, sau false, sau marcate de prejudecăți. Ce-i drept, mai multe trăsături caracteristice romilor sunt predispușe la o preconcepție statornică, rareori cineva se hotărăște să se apropie de ei și să afle realitatea obiectivă cu care aceștia zilnic se confruntă și care își găsește explicația în modul de viață tradițional țigănesc.

O comunitate etnică cu o istorie contorsionată

Romii o perioadă îndelungată au trăit izolat, fapt ce a fost determinat în mare parte de maniera firească a acestora de a duce un mod de viață nomad în mijlocul unei populații majoritare sedentare. Ei s-au deprins imperativ cu atitudinea suspicioasă a populației majoritare, precum și a autorităților, suportând această situație discriminatorie din generație în generație. Consecințele unui mod de viață cvasi-nomad au lipsit populația romă de aspirațiile legate de practicarea unor ocupații social-comunitare durabile. O politică conștientă a autorităților publice implementată în parteneriat cu reprezentanții societății civile cu timpul vor determina ca prejudecățile țigănești să devină un artefact. Pentru realizarea acestui deziderat social-politic, în primul rând sunt necesare a fi studiate istoria și tradițiile romilor, să fie cunoscută multiculturalitatea acestei comunități etnice.

În prezent, este imposibil de a găsi pe glob o comunitate etnică cu o istorie mai contorsionată decât cea a romilor. Evoluția comunității romilor/țiganilor de până la secolul al XIV-lea d. Hr., este încă în mare parte un teren al ipotezelor. În istoria fiecărui popor, momentul trezirii conștiinței de neam a însemnat primele întrebări privind originea, trecutul și condiția socială. Aceste întrebări, atât de firești conștiinței umane, își fac loc spre lumină abia atunci când se afirmă valorile spirituale, capacitățile intelectuale, în măsură să cerceteze și să interpreteze prin argumente istorico-factologice, semnalând prezența în lume a unei etnii distincte. Ascensiunea Islamului, prăbușirea Imperiului Persan și Imperiului Bizantin au împins spre Europa diverse grupuri etnice orien-

tale, între care au fost și romii/țiganii [1].

La 8 aprilie 2002 s-a sărbătorit jubileul milenar „1000 de ani de atestare a romilor în Europa”. Cu acest prilej unic, în numeroase țări de pe toate continentele s-a desfășurat *Ceremonia Râului*. Lumânări aprinse și flori au fost aruncate pe ape curgătoare în memoria strămoșilor romi, care și-au început acum un mileniu drumul către Europa. Cu acest prilej, fondatorul Institutului Indian de Studii Romani din Chandigarh, Dr. Weer Rajendra Rishi, a declarat: „La 8 aprilie 2002 ne vom aduna la râul Gange unde vom aprinde lumânări și vom arunca flori în apă, pentru a ne onora străbunii care acum 1000 de ani și-au părăsit pământul unde s-au născut – India”. Acest exod masiv al strămoșilor romi a fost provocat de emirul Imperiului Ghaznavid, Mahmud din Ghazni, care a întreprins în anul 1001 prima invazie pe teritoriul Indiei.

Spre deosebire de statele europene invadate de arabi sau turci, unde relația dintre stăpânii musulmani și noii lor supuși creștini se conforma unor structuri social-politice și norme juridice prestabilite, situația din India era diferită. În legea mahomedană, hindușii nu erau considerați „popoare ale Cărții Sfinte”, ci idolatri; din această cauză se aflau în afara limitelor tradiționale ale toleranței. Invazia musulmană în India a produs imboldul care le-a „impus” strămoșilor romi să primească decizia crucială în urma căreia ei au fost nevoiți să ia calea unei pribegii eterne. După trecerea unui an de la invazia musulmană, pe parcursul anului 1002, strămoșii romilor s-au refugiat pe continentul european, iar emirul Mahmud din Ghazni a generat apariția cuvântului – *gadjo* (limba romani „străin; nerom”) [2].

Astfel, în virtutea descoperirilor lingviștilor, etnologilor, istoricilor și, mai recent, ale geneticienilor specializați în studiul populațiilor, originea indiană a romilor este un fapt stabilit. Odată cu apariția romilor/țiganilor pe continentul european, apar primele informații succinte despre modul lor de viață, ocupații, statutul social etc.

1054 – Călugărul georgian *Gheorghii Mtharsmindeli* din mănăstirea Iviron, situată pe muntele Athos, în cadrul manuscrisului hagiografic „Despre viața Sfântului Gheorghe de pe muntele Athos” menționează: „În timpul domniei împăratului bizantin *Constantin IX Monomachos*, în anul 1054 au sosit la Constantinopol, din Asia Mică, mulți *athinganoi* (ἀσίγγανοί), care erau renumiți prin priceperile lor de ghicitori și vrăjitori”. Bazileul le-a cerut *athinganoid* să-l scape de fiarele sălbatice care devorau celelalte animale exotice din parcul palatului, lucru pe care, se pare că, aceștia l-au făcut, dându-le fiarelor carne descântată [3].

Originea numelui „țigan”

Majoritatea cercetătorilor romologi sunt de părere că originea numelui „țigan” provine de la termenul grecesc *athinganoi* – o sectă maniheică samarițeană din Frigia și Licaonia (considerată de creștini „eretică”), menționată în sursele istoriografice până în sec. XIII d. Hr. În izvoarele bizantine există mai multe referințe la *athinganoi* – „oameni care nu vor să fie atinși de alții, care sunt de neatins, intangibili”.

La ora actuală se atestă o confuzie vădită cu privire la denumirea corectă a comunității rome atât într-un cadru național, cât și cel internațional. Niciun popor din lume n-a primit atât de multe apelative ca romii. Cauza acestui lucru este răzlețirea romilor în diferite țări și printre mai multe popoare, care îi numeau după impresia inițială: după țara de unde îi credeau de origine; ținând seama de variațiile și multiplele lor însușiri pozitive sau negative care, deseori, erau atribuite într-un mod subiectiv. O parte din popoarele eurasiatice îi cunosc pe romi sub următoarele denumiri:

Afganii îi numesc pe romi – „djati”: [*Rom = Zott > Djati = „persoană de proveniență hindusă”*].

Albanezii – „evgjit”: [*Rom = Evgjit = „egiptean”*].

Arabii – „nawari”: [*Rom = Nawar = „comerciant”*].

Armenii – „boșa”: [*Rom = Boșa = „vagabond”*].

Azerii – „karaci”: [*Rom = Karaci > Qara = negru*].

Egiptenii – „halebi”: [*Rom = Haleb = „persoană originară din or. Aleppo, situat în nordul Siriei”*].

Englezii – „gypsy”: [*Rom = Egyptian > Gypsy = „egiptean”*].

Evreii – „ha-tso’anim”: [*Rom = Tso’anim = persoană originară din provincia Tanis a Egiptului antic*].

Finlandezii – „mustalainet”: [*Rom = Mustalainen = negru*].

Francezii – „bohémien”: [*Rom = Bohémien = „locuitor din Bohemia”*].

Grecii – „Γύφτος”: [*Rom = Αιγύπτιος > Γύφτος = „egiptean”*].

Uzbecii: „luli”: [*Rom = Kabuli > Kauli > Luli = „actor ambulant de stradă originar din or. Kabul”*].

Macedonenii – „ghiftu”: [*Rom = Ghiftu = persoană care se supraalimentează*].

Maurii – „haram”: [*Rom = Haram = persoană fără stăpân*].

Olandezii – „heyden”: [*Rom = Heyden = păgân*].

Perșii – „zinger”: [*Rom = Zinger = șelar*].

Scotienii – „tinker”: [*Rom = Tinker = căldărar*].

Sirienii – „ghurbat”: [*Rom = Ghurbat = persoană izolată*].

Spaniolii – „gitan”: [*Rom = Egiptanos > Gitan > = egiptean*].

Suedezii – „tattar”: [*Rom = Tattar = tătar*].

Tadjicii – „djugh”: [*Rom = Djug = cerșetor*].

Însă, cel mai cunoscut apelativ etnonimic, atribuit romilor de majoritatea popoarelor europene, este „țigăni” și derivatele acestuia: [*цыган* – limba rusă]; [*zingari* – limba italiană]; [*zigeuner* – limba germană]; [*çingene* – limba turcă]; [*cigányok* – limba maghiară]; [*ciganin* – limba sârbă]; [*cygan* – limba poloneză] [*čigonas* – limba lituaniană]; [*tzigane* – limba franceză]. Semnificațiile teoretice vehiculate în privința originii cuvântului țigăni – „persoană intangibilă”, converg în conținut spre percepția pe care o aveau comunitățile creștine medievale despre popoarele eretice care se stabileau cu traiul permanent pe teritoriile acestora și intrau în contact socio-economic direct cu „creștinii neprihăniți”.

Totuși, cum în limba romani nu există cuvântul „țigăni”, în prezent, în majoritatea țărilor europene, denumirile derivate din termenul grecesc *athinganoi* sunt considerate peiorative de către liderii comunităților romane. La începutul anilor '90 ai secolului XX, liderii romilor europeni practic „au impus” la nivel internațional utilizarea apelativului *Rom* (limba romani „bărbat”) – care denotă „numele corect” specific acestui popor „transnațional”. Totodată, în cadrul cercetărilor istorice noțiunea „țigăni” este utilizată în baza surselor istoriografice originare, care nu atestă documentar termenul endonimic – „rom” [4].

Cercetătorul romolog englez *Sir Angus Fraser* precizează că apelativul endonimic al țiganilor utilizat în cadrul limbii romani – *Rom* – se regăsește în limba persană sub forma *dom*, iar în armeană sub forma *lom*, cu aceeași semnificație, anume aceea de: „bărbat, soț, stăpân al casei”. Această similitudine de semnificații sociale se regăsește în mentalitatea tradițională asiatică și în cadrul societăților patriarhale, în care bărbatul, în general, și soțul, în particular, au un loc și un rol privilegiat în familie, acela de „stăpân”. Astfel *Rom* – este numele tradițional pe care-l utilizează țiganii; în prezent, majoritatea asociațiilor obștești se numesc „ale romilor” și tot mai puțin „ale țiganilor”, fiindcă numele de „țigăni / *cingar* / *paria*” le reamintește, prin instinct, originea lor destul de umiltoare în societatea de castă, de unde strămoșii lor au emigrat [5].

Primele atestări documentare ale strămoșilor romi pe continentul european

1322 – Monahul franciscan *Simeon Simeonis* semnaleză prezența la *Candia* (Iraklion) pe insula Creta – a urmașilor lui Ham (fiul lui Noe) „ce locuiau în corturi și grote, care staționau nu mai mult de 30 de zile într-un loc”.

1323 – Istoricul bizantin *Nicephorus Gregoras* în lucrarea *Istoria romană* face referiri la o grupă de

„țigăni acrobați” care a plecat din Constantinopol și a dat reprezentații la curțile cârmuitorilor locali din Macedonia și Serbia.

1335 – În *Nomocanonul* lui *Matei Vlastares* sau *Sintagma alfabetică* apărută la Tesalonica sunt atestate relatări despre țigăni care fac magii și despre țigăni care poartă șerpi la piept și-i etaleză /.../ de asemenea, despre țigăni din preajma mănăstirii Ksiropotamos din Athos și despre văduva Ana, care are un nou bărbat „țigăni (egiptean)”.

1346 – Pe teritoriul insulei Corfu (Kerkira) a fost creată o „feudă țigănească” *feudum acingano-romum*, care a ființat până în secolul al XIX-lea și în care membrii săi, în mare parte fierari și căldărari, nu depindeau decât de bulibașa lor *Aloysius de Citro* (primul lider rom atestat pe continentul european).

1348 – Regele Serbiei *Ștefan Uroș IV Dușan*, legiferează dările în potcoave *cingarie* pe care trebuiau să le achite meșteșugarii șelari și potcovari, aflați în stăpânirea mănăstirii Prizren.

1350 – călătorul italian *Lionardo di Niccolo Frescobaldi*, în timpul pelerinajului către Pământul Sfânt, la jumătatea drumului dintre Veneția și Jaffa, a vizitat cetatea Methoni (Modon) din Peloponez, unde a văzut în afara cetății mai mulți *romniți pocășiți*, care erau supuși penitenței pentru păcatele lor; tot aici călătorul atestă prezența „țiganilor fierari” și a „mandopolinilor”.

1373 – Sunt menționați „țiganii-meșteșugari” la Zagreb [6].

Primele atestări documentare ale strămoșilor romi în principatele dunărene

1385 – Prima dovadă incontestabilă a prezenței romilor în nordul Dunării are loc la 3 octombrie 1385, când *Dan I* voievodul Ungrovlahiei (1383-1386), dăruiește o listă de bunuri mănăstirii sfântului Antonie cel Mare din Tismana, printre care figurează: patru sute de găleți de grâu din județul Jaleșului, toți copacii de nuci de la Dăbăcești (situat pe râul Jaleșului); totodată, anual de la casa domnească vor fi dăruite 10 burdufuri de brânză, 10 cașcavaluri, 10 pături, 10 postavuri pentru îmbrăcăminte, 10 postavuri pentru încălțăminte, miere și ceară pe măsură cât va aduce anul. Concomitent cu bunurile dăruite personal, voievodul ungrovlah Dan I întărește oficial și toate donațiile oferite în scris, și cele primite ca dar de mănăstirea Tismana de la unchiul său, sfântul voievod răposat *Vladislav*: „satul Jidovștița cu Potocul și la Dunăre, vâltoarea de la mijloc toată și venitul de la opt pescării și Dunărea de la Padina Oreahova până la Mostiștea de Sus și Vodița Mare pe amândouă părțile, cu nucii și cu livezile și cu seliștea Bahnei și moară în Bistrița și ațigani («ацигани»), 40 de sălașe” [7].

În spațiul medieval creștin românesc donațiile credincioșilor către mănăstiri erau considerate un act suprem de evlavie, calea spre mântuirea păcatelor, care era predilecția domnitorilor țării. Faptul că voievozii dăruiau sălașe de țigani mănăstirilor, denotă că acesta era un dar de preț. Romii/țigani, în virtutea statutului lor social de „robi”, erau utilizați zilnic în calitate de servitori, muncitori auxiliari, meșteșugari, aducând un venit stabil pentru așezămintele religioase. Totodată, acest act de donație atestă indirect o prezență mai timpurie a țiganilor în Țara Românească, deja în perioada domniei voievodului valah Vladislav I Vlaicu (1364-1377), cel care de fapt a donat mănăstirii Tismana *40 de sălașe de ațigani*.

1414 – Domnitorul Țării Moldovei *Alexandru cel Bun* (1400-1432), printr-un act oficial emis la Suceava, îi dăruiește lui pan Toader Pitic, pentru „dreaptă și credincioasă slujbă”, trei sate: „un sat la Cobâla, unde este casa lui, unde [este] a fost Veriș Stanislav, iar alt sat la gura Jeravățului, unde cade în Bârlad, anume unde au fost cneji Lie și Țigan-eștii (n.a.), iar al treilea sat pe Bârlad, unde este altă casă a lui, unde sunt cneji Tamaș și Ivan” [8].

În virtutea faptului că acest document atestă indirect o prezență istorică timpurie a romilor/țiganilor în Țara Moldovei, concomitent cu procesul formării statalității moldovenești, în cadrul lucrărilor Conferinței științifice romologice republicane „Romii/Țigani din Republica Moldova: comunitate etnosocială, multiculturală, istorico-tradițională (1414 – 2014)”, organizată de Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM la 8 aprilie 2014 [9], participanții au expus două versiuni asupra semnificației termenului *Țiganeștii* din actul de donație emis la începutul secolului al XV-lea de cancelaria domnească din Suceava.

Primo. În perioada medievală, atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească, căpeteniile sălașelor de romi erau numiți „cneji de țigani”, având un rol de intermediari dintre țigani-robi și stăpânii acestora – domnitori, egumeni și boieri. În versiunea unor cercetători, documentul dat atestă doi cneji de țigani, unul dintre care este poreclit sau numit *Țiganeștii* (versiunea actuală a numelui de familie *Țigănescu* n.a.). Totodată, prezența cnejilor de țigani se referă la o situație existentă în trecut: „unde au fost cneji Lie și Țigăneștii”; deci, indirect prezența țiganilor este posibilă să fi avut loc în Țara Moldovei mai devreme de anul 1414 [10].

Secundo. Cuvântul *Țiganeștii* nu este caracteristic unui nume de cnez, ci mai degrabă este un toponim răspândit în mai multe localități din spațiul românesc [11]:

Mănăstirea **Țigănești**, situată în satul Țigănești, raionul Strășeni, Republica Moldova;

Mănăstirea **Țigănești**, situată în satul Țigănești, comuna Ciolpani, județul Ilfov, România;

Comuna **Țigănești**, județul Teleorman, Romania;

Satul **Țigănești**, comuna Vultureni, județul Bacău, România;

Satul **Țigănești**, orașul Topoloveni, județul Argeș, România;

Satul **Țigăneștii de Beiuș**, comuna Drășănești, județul Bihor, România;

Satul **Țigăneștii de Criș**, comuna Brusturi, județul Bihor, România.

Oricum, apelativul sau toponimul *Țigănești*, menționat în documentul emis de cancelaria domnitorului Alexandru cel Bun, atestă cu certitudine prezența romilor/țiganilor în Țara Moldovei începând cu secolul al XV-lea.

Sclavia țiganilor

În istoriografia română originea robiei din Principatele Dunărene nu a constituit obiectul unui studiu independent, în general, fiind acceptată ideea că acest fenomen este atestat în perioada anterioară constituirii Țării Moldovei. Istoricii români N. Iorga, M. Kogălniceanu, G. Potra, Boris Th. Scurtulencu, Alexandru I. Gonța considerau că romii erau inițial robi ai tătarilor, iar după anul 1241 aceștia au fost preluați de populația locală după ce oastea tătară a năvălit masiv în teritoriul est-carpatic, părăsind stepa din nordul Munților Caucaz. Astfel, apariția sclaviei în țările române devine o consecință a luptelor băștinașilor cu diferite popoare, inclusiv cu tătarii, luptă în care prizonierii capturați împreună cu servitorii lor (printre care un grup masiv îl constituiau romii fierari și potcovari) erau transformați în robi [12]. În congruență cu această ipoteză istorică intervine o legendă populară culeasă în orașul Hâncești care relatează următoarele: „Strămoșii romilor au ajuns în Moldova odată cu invazia oștirilor lui Ginghis Han. Înainte de a năvăli în aceste teritorii, Ginghis Han i-a preluat din India în calitate de servitori. La mijlocul secolului XIII, oștile tătaro-mongole au ajuns la hotarele Moldovei, unde au fost zdrobite la Valul lui Traian (peste care nu au putut trece caii lor). Ostașii tătari care și-au pierdut caii, precum și slugile rome care au rămas pe câmpul de luptă și nu au dovedit să se retragă, au fost capturați ca prizonieri de război. După această întâmplare nefastă, romii și tătarii au fost înrobiți. De atunci și până în prezent romii tângesc după caii „cei iuți” care au fost pierduți, unicii care puteau să-i ducă înapoi în țara lor. Și astăzi acest popor mereu peregrinează, căutând un loc mai potrivit pentru traiul său” [13].

Astfel, putem admite că o parte dintre robii țigani

au pătruns în Țara Moldovei din regiunile de la răsărit de Nistru prin filiera tătară; până în prezent țiganii din Danemarca, Suedia, Finlanda și unele regiuni ale Germaniei sunt numiți „tătari”, iar suburbiile târgurilor din Țara Moldovei locuite de țiganii robi se numeau „Țigăanii” și „Tătărași”. Pe de altă parte, cel mai mare număr de țigani s-a îndreptat spre continentul european prin Asia Mică, stabilindu-se pe o perioadă îndelungată de timp în Imperiul Bizantin și în alte state sud-dunărene, ca Bulgaria și Serbia. În virtutea faptului că la începutul secolului al XIV-lea întreaga Peninsulă Balcanică devenise un teatru de luptă, țiganii au migrat spre Țara Românească, iar de aici au fost aduși în Țara Moldovei (inițial în calitate de pradă de război, ulterior prin intermediul actelor de donație sau vânzare-cumpărare; uneori au fost atestate și cazuri de țigani nomazi fugari care au emigrat benevol în Moldova din alte țări învecinate) [14].

Aceste supoziții sunt argumentate la nivel documentar, care atestă o permanentă deplasare de romi din Țara Românească în Moldova. *Cronica Moldo-Germană* ne informează, spre exemplu: „În luna martie, în ziua 7 anul 6979 [1471], într-o joi, a pătruns Ștefan voievod în Muntenia și în aceeași zi, a avut o mare bătălie cu Radu voievod, pe un câmp, lângă un târg numit Soci. Acolo a omorât multă oaste și le-a luat 17 000 de țigani cu dânsul în robie”. La fel, cronicarul Grigore Ureche relatează în *Letopisețul Țării Moldovei* un alt caz relevant de capturare în robie a romilor, în urma războaielor duse între domnitorii Ștefan cel Mare (Țara Moldovei) și Radu cel Frumos (Țara Românească): „A luat Ștefan Vodă cetatea Teleajănelui (1 octombrie 6982 [1474]) și a tăietu capetele pârcașilor, și muierile lor le-au robitu, și mulți țigani au luat și cetatea au ars-o”. Cu toate că unii autori contestă cifrele exagerate de țigani înrobiți, totuși aceste relatări exprimă pe deplin amploarea fenomenului robiei în țările române [15].

Clasificarea țiganilor robi din Țara Moldovei

Inițial, toți țiganii robi din Țara Moldovei aparțineau domnitorului. Ulterior, după apartenența la stăpân aceștia au fost clasificați în:

Țigani domnești, care duceau în mare parte un mod de trai nomad și plăteau stăpânului lor un tribut anual, în schimbul dreptului de a peregrina pe tot cuprinsul țării. Prima categorie a țiganilor domnești se ocupa cu extragerea aurului din vârful munților și albiile râurilor – *Aurarii / zlatarii*. Însuși procedul de spălare a aurului nu era atât de complicat, cât cunoașterea locurilor care conțin firicelele de aur. Pe lângă simțul muzical nativ și priceperea iscusită de prelucrare a fierului, țiganii excelează prin intuiție fenomenală de a depista locurile fertile cu nisip aurifer din albia râurilor montane. În timpul domniei

lui Dimitrie Cantemir (1710-1711), Moldova încasa dări în aur de la aceștia în cantitate de 1 600 de drahme / 7 kg (1 drahmă = 4,38 grame; 1600 x 4,38 = 7 kg), care aparțineau domniței [16]. În virtutea atracției economice specifice acestei ocupații devenite cu timpul destul de profitabilă, mai existau alte trei categorii de țigani domnești, care nu aveau privilegiul să lucreze cu aurul, ci trebuiau să se ocupe de alte meserii: *Lingurarii / rudarii / blidarii* – se obișnuiau să se așeze cu traiul temporar în locurile „cu păduri cu copaci buni”, din care lucrau diferite obiecte casnice de lemn: linguri, blide, coveți, fursuri etc.; *Lăieșii* – erau meșteri iscusiți în prelucrarea fierului, făureau și reparau unelte agricole, arme, căruțe, potcoave etc. Nu erau supuși unor munci grele, mergeau adesea și la furtașaguri; *Ursarii*, care purtau prin sate și mahalalele târgurilor moldovenești urși îmblânziți, pentru jocurile înveselitoare și tămăduirea bolnavilor superstițioși [17].

Țigani mănăstirești, au fost donați mănăstirilor în calitate de robi de către domnitorii țării și boierii evlavioși, prin cucernicie și frică de Dumnezeu. Principala ocupație în care era antrenată această categorie de țigani robi era cultivarea moșiilor mănăstirești. Spre deosebire de țiganii domnești, care puteau fi eliberați de domnitor sau obține anumite privilegii, țiganii mănăstirești nu puteau fi dezrobiți, intrând în categoria bunurilor de mână moartă [18].

Țigani boierești sau particulari, erau donați de către domnitori – pentru „dreapta și credincioasa slujbă” – boierilor loiali puterii domnești. Deseori, țiganii deveneau robi ai boierilor în urma unor tranzacții comerciale, prin acte de vânzare-cumpărare, testamente, răscumpărarea unor datorii etc. Țiganii boierești, după serviciile prestate, se împărțeau în țigani *de curte* și țigani *de câmp*. Țiganii de curte erau servitori și meseriași: bucătari, brutari, vizitii, muzicanți-lăutari, ciubotari, fierari, lăcătuși, lemnari, zidari etc. Țiganii de câmp lucrau pe moșiile boierilor fiind divizați în agricultori, grădinari și pădurari. Aceștia locuiau în casa boierului stăpân, iar când boierul murea fiul primea toată ceata țigănească în moștenire. Stăpânul putea să-i vândă pe țigani, să-i supună la orice muncă sau la orice pedeapsă, însă nu-i putea omorî.

Erau atestate cazuri când un țigan rob cădea în grația stăpânului său și atunci acesta îi oferea în dar *libertatea*. Însă, în virtutea acestor circumstanțe excepționale, țiganii preferau să rămână robi, deoarece stăpânul le asigura un loc de trai stabil, hrană zilnică și îmbrăcăminte aleasă. Motiv de eliberare sau de o mai bună tratare se întâmpla și atunci când o roabă țigancă năștea peste șase copii. În general, cucoana boteza creștinește, pe cheltuiala ei, toți copiii născuți de roabele sale; după botez, mamele primeau

în dar o haină, o vițea sau orice alt lucru. Un boier avea putere și bogăție proporțional cu numărul robilor întreținuți la curtea sa. Boierii mai bogați aveau în posesie peste 200 de țigani robi, iar boierii mai mici aveau cel puțin 4-5 robi [19].

O altă clasificare a țiganilor robi era utilizată după modul lor de trai: *nomazi / șătrari / lăieși – sedentari / vătrași / curteni*. Însă, cea mai diversificată divizare a țiganilor robi în Țara Moldovei este atestată în funcție de ocupațiile pe care aceștia le prestau stăpânilor lor: *Lingurari, Fierari, Potcovari, Căldărari, Aurari, Ciurari, Ursari, Lăutari, Vrăjitoare, Florărese* etc. [20].

Emanciparea țiganilor din Țara Moldovei

La mijlocul sec. XIX, în termeni contradictorii au primit actul emancipării țiganii basarabeni și cei din Principatele Române. Spre deosebire de confracții lor din Basarabia, țiganii din Principatele Române, beneficiind de existența unei elite iluministe educată în spiritul valorilor democratice europene, au fost eliberați din robie mai devreme și au tratat în mod diferit acest act dezrobitor. Ideea emancipării țiganilor a fost treptat pregătită, îmbrățișată și susținută în diferite articole, opere literare sau studii social-politice din primele decenii ai secolului al XIX-lea de către reprezentanți de seamă ai iluminismului românesc, printre care – Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Costache Negri:

„Veacuri multe de durere au trecut cu vijelie / Sub asprime plecând capul unui neam de osândire / Dar românul cu-a sa mână rupe lanțul de robie / Și țiganul, liber astăzi, se deșteaptă-n fericire! / Azi e soarele mai falnic! Lumea azi e mai voioasă! / Azi în piept inima-mi crește! Azi e viața mai frumoasă! / O, Moldovo, țară mândră! Tu ce dai sfântă dreptate! / Brațul tău ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie / Ție însăși pregătește viitor de libertate!” [22].

„Cruda vânzare de oameni și mai cruda despărțire, a fiilor de părinte prin tirana neagră-robie / Fie veșnic blestemată! și ca Iuda, vânzătorul, cine vinde vândut să fie! și vândut cumpărătorul!” [23].

„O, zi fericite, zi strălucită, în care sclavii s-au eliberat / Această lege de mult dorită, azi în Moldova s-a proclamat / Sclavul e liber de acum înainte, pe a Moldovei liber pământ / A lui soție, a lui părinte, a lui avere-s până-n mormânt! / Saltă, Moldovo, de bucurie, că astăzi triumf tu ai purtat / Prin astă faptă tu însăși ție, templu de glorie Ț-ai înălțat!” [24].

„Înainte ca chestiunea dezrobirii țiganilor să fi intrat în consiliile, în planurile de reformă ale ocârmuitorilor, ea a început a se agita prin însăși inițiativa parțială a stăpânilor de țigani. Mulți din aceștia, și numărul lor din zi în zi sporea, ori în viață, ori mai ales la moarte, își dezrobeau, își *iertau țiganii*. Întrebuin-

țez cuvântul de *iertare*, pe care îl găsim în toate actele de dezrobire; dar reforma era prea grea, ea jignea prea multe interese ca să se poată opera cu înlesnire.

Întâia lovire care s-a dat sclaviei a fost legea emancipării țiganilor statului și a mănăstirilor. Această emancipare, deși parțială, era hotărâtoare și pentru emanciparea țiganilor particulari, rămași încă în sclavie. Toate mințile prevăzătoare au înțeles că ora ștergerii sclaviei de pe pământul românesc sosise și că dezrobirea țiganilor particulari nu mai era decât o chestiune de timp. Dovadă – sutele de proprietari care au respins orice despăgubire acordată lor de legiuirea emancipatoare, astfel, prin o generoasă renunțare, au expirat păcatele lor și ale părinților lor de a fi fost ani lungi stăpâni pe suflete de țigani. Reforma emancipării țiganilor a avut în curând efectele sale salutare: afară de țiganii lăieși, care încă trăiesc în parte sub șatră, și afară de ursari, care fac încă meseria de a domestici fiarele sălbatice, dar totuși se dau lucrului pământului, mai toți astăzi din celelalte clase de țigani s-au contopit în masa națiunii, și ei nu se mai cunosc decât prin fața lor smolită și asiatică și prin vivacitatea imaginațiunii lor; altmintrelea noi îi găsim în toate clasele societății noastre. Deși de la proclamarea emancipațiunii nu sunt încă îndepliniți 50 de ani, țiganii ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari. Sunt sigur că părinții noștri, dacă s-ar scula din mormânt, văzând progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dânsii, nu s-ar căi de reforma umanitară proclamată de ei.” [25].

Astfel, ideea emancipării țiganilor a început treptat să prindă contur și într-un cadru administrativ-juridico-politic, exceptând, pe alocuri, voința proprietarilor de țigani robi.

La 31 ianuarie 1844, în Moldova, domnitorul Mihail Sturdza adoptă *Legea pentru regularizarea țiganilor mitropoliei, a episcopioilor și mănăstirile în deobște*, în baza căreia țiganii robi mănăstirești deveneau liberi. Legea mai prevedea ca dările strânse de la țiganii liberi să se constituie într-un fond special destinat răscumpărării țiganilor robi pe care particularii îi scot la vânzare.

La 14 februarie 1844, Adunarea Obștească a Moldovei a votat legea prin care țiganii statului așezați sau nomazi deveneau liberi și dobândeau aceleași drepturi cu ceilalți locuitori ai țării.

La 10 decembrie 1855, în Moldova, domnitorul Grigorie Alexandru Ghica abolea robia țiganilor boierești prin *Legiuirea pentru desființarea sclaviei, regularea despăgubirii și trecerea emancipaților la dare*. Prin această lege „Proprietarii urmau să încaseze o despăgubire, care era de 8 galbeni pentru lingurari și vătrași și 4 galbeni pentru

lăieși... Dintr-un raport al Departamentului de Finanțe a Moldovei din iunie 1856, reiese că 334 de proprietari au cerut despăgubiri pentru foștii robi, iar 264 au renunțat la ele.” [26].

Rusificarea spirituală a elitei locale din Basarabia, care a devenit mai mult devotată țarului, a privat populația de o pătură conducătoare antrenată în efortul de emancipare națională. În plus, nobilimea basarabeană, care nu era omogenă sub aspect etnic, era interesată mai mult de șansele unei cariere profesionale, decât de o sacrificare pentru niște idei, care nu erau acceptate de absolutismul birocratic țarist [27].

Potrivit datelor statistice din anul 1858, înainte de a fi eliberați, în Basarabia erau atestați: 5 615 țigani vătrași; 5 876 țigani curteni; 92 țigani erau în posesiunea Ministerului Proprietății de Stat și 2 316 aparțineau trupelor militare ale Armatei Dunărene a Cazacilor [28].

Emanciparea țiganilor basarabeni

La 5 martie 1861, în Soborul Catedralei din Chișinău a fost dată citirii *Proclamația emancipării* emisă de către țarul Alexandru al II-lea la 19 februarie. Proclamația oferea drepturi cetățenești depline țăranilor șerbi, inclusiv dreptul de a cumpăra pământ de la foștii proprietari. Pe teritoriul Basarabiei, din categoria țăranilor șerbi făceau parte doar țiganii particulari (curtenii, vătrașii și hoinarii), cealaltă categorie, țiganii coroanei, în anii '30 ai secolului al XIX-lea au fost incluși în categoria socială a țăranilor de stat (către anul 1861, aceștia aparțineau Ministerului Proprietății de Stat și Armatei Dunărene a Cazacilor). Astfel, în baza reformei agrare țariste din 19 februarie 1861, doar țiganii basarabeni particulari au fost eliberați, fiind unici șerbi în acest teritoriu. Totodată, țiganii șerbi basarabeni au fost eliberați în baza *Regulilor suplimentare cu privire la persoanele din regiunea Basarabia, eliberate în 1861 de dependența iobăgăstă*, fiind trecuți în categoria țăranilor contribuabili. Însă reforma agrară din 1861 nu a schimbat substanțial situația țăganilor șerbi, din simplu motiv că o mare parte dintre ei (în special, curtenii și hoinarii) nu s-au ocupat niciodată de sine stătător cu agricultura și, evident, după ce au fost eliberați, nefiind împrăștiți, aceștia au sporit rândurile țăganilor nomazi, meșteșugarilor și lăutarilor [29].

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, rincipala ocupație specifică a țăganilor basarabeni a rămas fierăria. La periferia orașului Chișinău a fost constituit un cartier al țăganilor fierari, în baza căruia a fost denumită una din străzile sale – «Кузнечная» (română: „Fierarilor”, actualmente str. Bernardazzi) [30].

După abolirea sclaviei în Principatele Dunăre-

ne și desființarea șerbiei în Basarabia, începea cea de-a doua marea migrație a țăganilor (mijlocul sec. XIX – începutul sec. XX) în țările vecine, prin Basarabia către guberniile vecine din Ucraina și Rusia. Inițial țiganii basarabeni s-au stabilit cu traiul în guberniile Ekaterinoslav, Herson și Podolsk. Ulterior, grupul etnografic al țăganilor ursari basarabeni a fost localizat în peninsula Crimeea sub numele de «плащеватые аюджи» / „*pelerinii ayudji*” (căpetenia urșilor, ce se primbă „cu mâinile în sân”) [31].

Către începutul secolului al XX-lea pe teritoriul Rusiei se profilează trei grupuri etnografice țigănești, care au emigrat din Principatele Dunărene, inclusiv de pe teritoriul Basarabiei: 1. «котляры - кэлдэрапы» – țiganii căldărari din Moldova și Țara Românească (rus. «котел» = rom. „cazan” / producători de cazane, cazangii) [32]. 2. «влахи» – țiganii valahi din Valahia (Țara Românească), ce se ocupau cu fierăria și ghicitul [33]. 3. «кишиневцы» – țiganii basarabeni lăieși, ce se ocupau cu furturi și escrocherii [34].

Totodată, apariția primelor interpretări corale țigănești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea se datorează capelelor de lăutari depistate de ofițerii armatei ruse la curțile boierilor moldoveni, care au fost ulterior importate și în Rusia țaristă. Aceste capele de lăutari interpretau cântecele populare din folclorul românesc într-o manieră țigănească, din acest motiv, uneori, creându-se confuzia că ei interpretau cântece țigănești. Unul din promotorii pasionați ai acestui fenomen a fost contele Alexei Orlov, supranumit „Cesmenski” (1737-1808), care după ce a repurtat un șir de victorii în războaiele ruso-turce, în anii '70 ai secolului al XVIII-lea a importat țigani-cântăreți din Moldova în reședința sa din suburbia Moscovei (Pușkino), unde le-a fost atribuit statutul de șerbi. Ulterior, acești țigani vocaliști virtuozii au stat la baza creării primului cor țigănesc din Rusia, care a fost dirijat de Ivan Socolov. Pe de altă parte, o bună parte din țigăncile basarabene au fost „importate” de către ofițerii dvoreni ruși, care erau pasionați de frumusețea exotică a acestora. Astfel, țiganii basarabeni, pe lângă un șir de meșteșuguri practicate au adus cu ei în Rusia și arta interpretativă flagrant-emoțională din sud-estul Europei [35].

Toponimia așezărilor țigănești în Basarabia

Relativ numeroase sunt denumirile de așezări care atestă direct sau indirect, prezenta țăganilor în Principatele Române. În afară de Țigănie sau Țigănești, tot la ei se referă și numirile de *Tătărași*, *Făurei* și *Gălbenași*, tustrele, diminutive. Prima îi asimilează cu tătarii robi din veacurile XIV-XV: adică, sunt tătarii cei mici. Cea de-a doua privește aptitudinea lor de a lucra fierul: fierarii cei mici; o întâlnim în Putna – așezare cu 105 gospodării, în

Buzău – cu 40, în Ilfov – cu 35. Cea de-a treia e în legătură cu culoarea feței; sate cu acest nume găsim în Ilfov (32 de gospodării), în Râmnicul Sărat (60 de gospodării) și în Buzău (30 de gospodării). Tot în legătură cu culoarea întunecată a feței lor este și numirea ironică de *Faraoane*, *Faraoni*; harta indică sate cu numiri de acest fel în Bacău (196 de gospodării) și în Râmnicul Sărat (58 de gospodării). O altă categorie de topice în legătură cu țiganii sunt cele derivate de la numele pe care și-l dau ei singuri, acela de *Rom*, *Romi*. În privința aceasta, e necesară însă o cercetare specială, atentă, pentru fiecare caz în parte, cu o anchetă la fața locului, spre a nu se face confuzie cu numiri derivate din Roman și chiar din numele etnic al românilor [36].

Către mijlocul secolului al XIX-lea, aceiași toponimie și hidronimie țigănească întâlnim și pe teritoriul Basarabiei: *Rediul lui Ciocan* / „Pădurea fierarului” (ținutul Chișinău, ocolul I); *Dânceni* / „Danci” – copil de țigan (ținutul Chișinău, ocolul III); *Faraonovca* (ținutul Akkerman, ocolul II); *Cair* / „Cairo” – capitala Egiptului, care „inițial a fost considerat patria ipotetică a romilor” (ținutul Akkerman, ocolul III); *Făurești* (ținutul Orhei, Ocolul III); *Țigănești* (ținutul Orhei, Ocolul IV); *Tătărești* (ținutul Orhei, Ocolul IV); așezarea *Țiganca* (ținutul Hotin, Ocolul I, satul Clișcăuți); așezarea *Țiganca* (ținutul Iași, ocolul III, satul Dușmani); pârăul *Țiganca* (ținutul Iași, Ocolul III, satul Bolotino) [37].

La începutul secolului XX, lista localităților basarabene cu toponimie țigănească este completată cu următoarele sate: *Tochila-Lingurari*, *Ursari* (ținutul Chișinău, volostea Pîrjolteni); *Țiganca* (ținutul Ismail, Secția a II-a de Poliție) [38].

Situația demografică a romilor basarabeni către sfârșitul secolului al XIX-lea

La finele secolului al XIX-lea, datele primei statistici oficiale țariste obținute după realizarea primului Recensământ General al Populației din Imperiul Rus în anul 1897, atestau în Basarabia **8 636** de țigani, care reprezentau 0,45 % din populația de **1 935 412** locuitori ai provinciei. Totodată, în cadrul Imperiului Rus, în anul 1897 au fost înregistrați în total 45 000 de țigani, fapt ce denotă că și spre sfârșitul secolului al XIX-lea Basarabia rămâne provincia cu cea mai mare concentrare de țigani. În anul 1897 țiganii basarabeni constituiau o comunitate distinctă în 3 orașe: or. Chișinău (ținutul Chișinău) – 146 țigani (0,1%); or. Cahul (ținutul Izmail) – 64 țigani (0,9%); or. Orhei (ținutul Orhei) – 118 țigani (1,0%), iar în cadrul celor 8 ținuturi basarabene, țiganii formau următorul tablou demografic:

ținutul Chișinău – 1825 țigani (0,7%);
ținutul Akkerman – 1127 țigani (0,4%);

ținutul Bender – 848 țigani (0,4%);
ținutul Bălți – 1546 țigani (0,7%);
ținutul Ismail – 1121 țigani (0,5%);
ținutul Orhei – 1609 țigani (0,8%);
ținutul Soroca – 452 țigani (0,2%);
ținutul Hotin – 108 țigani (0,03%) [39].

Pe de altă parte, datele Recensământului localităților rurale realizat în Basarabia în anul 1907 cu ajutorul cadrelor didactice și clerului local, sistematizate ulterior de cercetătorul Butovici V., atestă **11 567** de țigani localizați în afara orașelor, ceea ce constituie 0,64% din totalul populației rurale. Aceste date denotă un număr vădit mai mare al țiganilor localizați în Basarabia, spre deosebire de cele care au fost colectate cu 10 ani în urmă (1897). Totodată, o mare parte dintre țiganii basarabeni s-au asimilat după criteriul lingvistic cu moldovenii, fapt ce face să devină anevoios procesul diferențierii acestora de moldoveni.

Astfel, la începutul secolului al XX-lea, în Basarabia majoritatea țiganilor locuiau în satele din ținuturile Chișinău, Orhei, Bălți și Akkerman, iar cea mai mare densitate s-a înregistrat în localitățile: **Huzun** (615 / 100%); **Ursari** (469 / 100%); **Cârlani** (389 / 100 %); **Tochila-Lingurari** (288 / 100 %); **Bursuc** (207 / 100 %); **Horodca** (435 / 95,5%); **Faraonovca** (1200 / 70 %); **Cair** (325 / 40,5 %); **Unțești-Carastati** (174 / 35%); **Voinova** (416 / 34%) [40].

În concluzie, considerăm că merită și este oportun a fi cunoscute și promovate mai bine tradițiile și cultura acestui popor, care a devenit în ultimul timp și mai „exotic”. Romii, popor fără un stat sau o guvernare proprie care să-i protejeze, au supraviețuit de milenii tocmai prin păstrarea, aproape intactă, a obiceiurilor țigănești. Diseminarea științifică a acestor tradiții deosebite se dorește a fi o dovadă de respect și contribuție la o mai bună înțelegere a culturii rome. Datorită transmiterii acestor tradiții de la o generație la alta, romii au devenit un popor inedit, cu o cultură bogată, care au supraviețuit proceselor social-politice de asimilare forțată, dictată de autorități în diverse perioade istorice. Chiar și acum, la începutul mileniului III, romii din Republica Moldova, evident că sunt „oameni ca și toți ceilalți”, dar cu reguli de comportament proprii, care constituie principala lor caracteristică ce le conferă statut de familii conservatoare care doresc să-și mențină tradițiile etnoculturale. Concomitent cu procesul instituționalizării cercetărilor romologice în Chișinău, în prezent – Limba, Cultura și Istoria Romilor – o comunitate etnică dispersată practic în toate țările lumii, sunt studiate în mai multe orașe și centre științifice romologice europene: București, Budapesta, Sofia, Praga, Paris, Manchester etc.

Bibliografie

1. Ionescu V. Rromii: cetățenie și identitate socială în România. Aven Amentza. Publicație de cultură și atitudine civică a rromilor din România. București, Nr. 16-17, decembrie 2001.
2. Grigore D. 8 aprilie 2002: Rromii – 1000 de ani în Europa. Aven Amentza, Publicație de cultură și atitudine civică a rromilor din România. București, Nr. 19-20, aprilie-mai 2002.
3. Sarău Gh. Rromii, India și Limba Rromani. București: Kriterion, 1998, p. 26.
4. Duminica I. Geneza etnonimului „Țigan” și endonimului „Rom”. Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice. Chișinău, 2003, Vol. IV, p. 170-176.
5. Fraser A. Țiganii: originile, migrația și prezența lor în Europa. București: Humanitas, 1998, p. 33.
6. Sarău Gh. Rromii, India și Limba Rromani. București: Kriterion, 1998, p. 29-30.
7. Documenta Romaniae Historica: B. Țara Românească. Volumul I (1247-1500). București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 20-22.
8. Documenta Romaniae Historica: A. Moldova. Volumul I (1384-1448). București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 52.
9. Marin Z. Ziua Internațională a Romilor celebrată în cadrul unei conferințe științifice la AȘM: 2014-04-08. [http://www.asm.md/index.php?go=noutati_detalii&n=6134&new_language=0].
10. Petcuț P. Istoria Rromilor, p. 6. [<http://www.iscjr.ro/crei/crei/pdf/uri/mat%20did%20romi/ISTORIA%20RRMILOR.pdf>]
11. <http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%Aig%C4%83ne%C8%99ti>
12. Gonța A. I. Cercetări cu privire la robia Țiganilor din Moldova în veacurile XIV – XVI. În: Studii de Istorie Medievală. Iași: Editura „Dostoiești”, 1998, p. 103-104.
13. Duminica I. Romii cătunari din orașul Hîncești. Identitate etnică – opus – Integrare educațională. Revista de Etnologie și Culturologie. Chișinău: Centrul de Etnologie al IPC al AȘM, 2010, Vol. IV, p. 115-116.
14. Grigoraș N. Robia în Moldova (de la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea) (I). Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol (AIPA). Iași, 1967, Vol. IV, p. 34.
15. Portret în cronică: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004). Suceava: Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 23-53.
16. Chelcea I. Țiganii aurari. Natura. Revistă pentru răspândirea științei. București: Oficiul de Librărie, 1942, Anul XXXI, Nr. 4 (aprilie), p. 124-129.
17. Scurtulencu B. Th. Situația juridico-economică a Țiganilor în Principatele Române. Iași: Institutul de Arte Grafice „Albina Românească”, 1959, p. 15-16.
18. Filitti I. C. Principatele Române de la 1828 la 1834: ocupația rusească și Regulamentul organic. București: Institutul de Arte Grafice Bucovina I.E. Torouțiu, 1934, p. 204.
19. Lecca O. G. Istoria Țiganilor. Caransebeș: Biblioteca Noastră, 1898. p. 74.
20. Panaitescu I. C. Robii. Aspecte țigănești. București: Tipografiile României Unite, 1928, p. 9-13.
21. Alecsandri V. Dezrobirea Țiganilor. În: Opere complete. Poezii. București: Editura „Cugetarea-Georgescu Delafras”, 1941, p. 122-123.
22. Negri C. Strofe improvizate la 31 ianuarie 1844. Ziua dezrobirii Țiganilor. În: Scrieri. București: Editura pentru Literatură, 1966, Vol. I, p. 21.
23. Asachi Gh. La Moldova, în ocazia emancipării Țiganilor (28 noiembrie 1855). În: Opere. București: Minerva, 1973, Vol. I „Versuri și Teatru”, p. 434.
24. Kogălniceanu M. Dezrobirea Țiganilor. În: Opere alese. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1966, p. 321-325.
25. Sandu M. Romii din România: Repere prin istorie. București: Vanemonde, 2005, p. 15-19.
26. Argint L. Reflecții istoriografice asupra lichidării autonomiei regiunii Basarabiei la 1828 și manifestările nobilimii locale. Revista de Istorie a Moldovei. Chișinău: Centru Studii Istorice al IISD al AȘM, 2009, Nr. 4, p. 90.
27. Крушеван П. Бессарабия. Графический, Исторический, Статистический, Экономический, Этнографический, Литературный и Справочный Сборник. Москва: Газета «Бессарабец», 1903, с. 189.
28. Sîrbu T. Țiganii din Basarabia (1812-1918). In: Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie. București: Aven amentza, 2002, p. 94-102.
29. Крушеван П. Бессарабия. Графический, Исторический, Статистический, Экономический, Этнографический, Литературный и Справочный Сборник. Москва: Газета «Бессарабец», 1903, с. 193.
30. Лашков Н. Бессарабия. К столетию присоединения к России. 1812-1912 гг. Географический и историко-статический обзор состояния края. Кишинев: Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1912, с. 61.
31. Бессонов Н. Цыгане шумною толпою... Вокруг света. Журнал Русского Географического Общества. Москва, № 6 (2801), Июнь 2007.
32. Деметер Н., Бессонов Н., Кутенков В. История цыган. Новый взгляд. Воронеж: Институт Этнологии и Антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 2000, с. 102.
33. Бессонов Н. Этническая группа цыган-кишиневцев. Revista de Etnologie și Culturologie. Chișinău: Centrul de Etnologie al IPC al AȘM, 2011, p. 62-75.
34. Штейнпресс Б. К истории «цыганского пения» в России. Москва: Государственное Музыкальное Издательство, 1934, с. 22-24.
35. Giurescu C. C. Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea. București: Editura Științifică, 1957, p. 110.
36. Списки населенных мест Российской империи. Санкт-Петербург: Центральный Статистический Комитет Министерства Внутренних Дел, 1861, Часть III «Бессарабская Область», с. 3-73.
37. Бутович В. Материалы для этнографической карты Бессарабии. Киев, 1916, с. 48-55.
38. Берг Л. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. Петроград: Труды Комиссии по Изучению Племенного Составу Населения России РАН, 1923, с. 36-38.
39. Бутович В. Материалы для этнографической карты Бессарабии. Киев, 1916, 59 с.